

"בני בכרי ישראל"

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יִתְרֵהוּ חֹתֵנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֲלֵכָה נָא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחֵי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹדֵם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שָׁב מִצְרַיִם כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיָּרֻכְבּוּם עַל הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אֶרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלָכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּצְרִיִּים אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲהַ וְאָנֹכִי אֲחַזֵּק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעַם. וְאַמְרַתְּ אֶל פְּרַעֲהַ כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי **בְּכָרִי יִשְׂרָאֵל**. וַאֲמַר אֲלֵיךְ שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וְתִמְאַן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הֹרֵג אֶת בְּנֵךְ **בְּכָרְךָ**. וַיְהִי בְּדֶרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשׂוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׁ הַמִּיתוֹ. וְתִקַּח צִפְרָה צֹר וְתִכְרַת אֶת עַרְלַת בְּנָהּ וְתַגַּע לְרַגְלָיו וְתֹאמַר כִּי חָתַן דָּמִים אֶתָּה לִי. וַיִּרְף מִמֶּנּוּ אִזְ אֲמָרָה חָתַן דָּמִים לְמוֹלַת (שמות ד', יח-כו).

הציווי למשה, לומר לפרעה "כה אמר ה' בני בכרי ישראל. ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך", נראה תמוה. מה מקומה של האזהרה על מכת בכורות עוד בטרם הפגישה הראשונה של משה עם פרעה? וכי כיצד ה' מצווה את משה לומר לפרעה "ותמאן לשלחו", עוד קודם שפרעה מיאן, ולו פעם אחת, ועוד קודם שפרעה התבקש, ולו פעם אחת, לשלח את בני ישראל?

ועוד: מה רוצה התורה לומר לנו בסמיכות שיצרה, בין האיום המופנה כלפי פרעה – "הנה אנכי הרג את בנך בכרך", לבין האירוע המפתיע המתרחש במלון – "ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו"?

עוד יש לשאול: היש קשר בין ההכרזה כלפי פרעה "בני בכרי ישראל" והאיום כנגדו על "בנך בכרך", לבין "ותכרת את ערלת בנה" – מעשה המתייחס לבנו של משה, והמציל מסכנת המוות המרחפת כיוון שה' מבקש להמיתו? על מה מבקש ה' המיתו? הרי לא שמענו כל אזהרה או חטא קודם לכן! מדוע התורה פותחת באזהרה שאינה מובנת, המופנית כלפי פרעה, ומיד בסמוך היא ממשיכה ומספרת על ענישה שלא מובנת, הנוחתת דווקא על משה, שנשלח להתייצב אל מול פרעה.

* עיקרי הדברים שלהלן נאמרו לראשונה בעצמונה שבחבל ימית, ערב חורבנה באביב תשמ"א. הם הועלו על הכתב לאחר חורבנה של עצמונה בשנייה, בשלהי תשס"ה. המאמר מוקדש לזכרם של היישוב ושכניו, ובתפילה שהקב"ה יציב גבול אלמנה.

כדי להבין את משמעות הפרשה נפרש תחילה את כוונת התורה בפסוק "ויפגשוהו ה' וביקש המיתו" – את מי ביקש הקב"ה להמית, על מה ולמה, ומה בדיוק גרם לכך שהקב"ה הרפה ממנו לבסוף?
בפרשנים מצינו שלוש גישות מרכזיות:

1. רש"י והפירוש הראשון המובא בראב"ע – ה' ביקש להמית את משה, על שנתרשל במילת בנו אליעזר,¹ וציפורה בתושייתה מלה את בנה, ובכך הצילה את משה.
2. ראב"ע בפירושו השני – ה' ביקש להמית את בנו של משה, את אליעזר, כיוון שלא נימול על ידי משה.²
3. רשב"ם – ה' ביקש להמית את משה, על שהתעכב והתעצל בשליחותו, ומילת הבן הייתה מעשה שיש בו מעין קרבן כפרה שהציל את משה מחרון הקב"ה.

שתי הגישות הראשונות מסכימות, שהסיבה לכך שהקב"ה ביקש להמיתו, היא התרשלותו של משה במילת בנו, והן נבדלות בשאלה אם הקב"ה רצה להרוג את משה או את בנו שלא נימול. פירושים אלו מבוססים על המשך הסיפור, שבו מילת הבן בידי ציפורה גורמת שהקב"ה מרפה ואינו ממית, את משה או את בנו, ומכאן המסקנה, שהסיבה לחרון אף ה' היא כנראה שמשה לא מל את בנו.
הקושי הגדול בפירושים אלו הוא, שלכאורה העיקר חסר מן הספר: הסיבה לחרונו של הקב"ה איננה נזכרת כלל בכתוב, וצריך להסיקה מהמעשה שגרם להצלה. לא מצינו במקומות אחרים בתורה, שהקב"ה מבקש להמית מישהו, מבלי שקודם לכן יפורש בכתוב מה חטאו ומה עוונו.

לעומת רש"י וראב"ע, שיטת רשב"ם היא, שהסיבה לחרון אף ה' היא התרשלות משה בשליחותו – "כי היה מתעצל בהליכתו, ומוליך אשתו ובניו". בכך פותר רשב"ם את הקושי שעליו הצבענו לעיל, שלא מצינו כל רמז לחטאו של משה. על פי פירוש, חרון האף על משה אינו משום שלא מל את בנו, אלא על כך שהוא מתעכב בשליחותו, ואם כך, פרשתנו הנה המשך ישיר לפרשיות הקודמות, שעסקו בהרחבה רבה בסירוב משה לילך בשליחות הקב"ה, ובחרונו של הקב"ה על משה בשל כך.³

1. עד כה ידענו שלמשה יש בן אחד – גרשם (שמות ב', כב). בפרשתנו רומזת התורה (ד', כ) שלמשה יש יותר מבן אחד, ורק בריש פרשת יתרו אנו למדים ש"בניו" הנזכרים אצלנו הם שניים ולא יותר, ושם השני הוא אליעזר (י"ח, ג-ד).
2. בניגוד לרש"י וראב"ע, המניחים שהבן שלא נימול היה אליעזר, בנו הצעיר של משה, התרגום הירושלמי מפרש להפך, שדווקא הבן הצעיר – אליעזר – היה נימול, ואילו גרשם הבכור הוא זה שלא היה נימול.
3. "ויחר אף ה' במשה" (שם ד', יד). כבר רש"י על אתר מביא את תמימתו של רבי יהושע בן קרחה המובאת בזבחים קב ע"א, ש"כל חרון אף שבתורה עושה רושם, וזה לא נאמר בו רושם", ואת דעת רבי יוסי שאף כאן חרון האף לא נותר בלי רושם, ותוצאתו הייתה

לדעת רשב"ם, המילה והדמים שהצילו את משה ממוות, לא הצילו אותו על שום שחטאו והתרשלותו תוקנו בכך על ידי ציפורה, אלא על שום שהמילה והדמים הנם מעין קרבן כפרה שהציל את משה מפני העונש על התעצלותו והתעכבותו.⁴ כהרחבה וכהשלמה לשיטת רשב"ם, שיש לקשור את פרשת "ויבקש המיתו" לפרשות למעלה העוסקות בסירוביו ובהתחמקותיו של משה, נראה כי גם הפרשה שביניהן – "בני בכרי ישראל" – אף היא עוסקת באותו העניין. לאור שיטת רשב"ם, ש"ויבקש המיתו" היה מחמת התעצלותו של משה בשליחותו, כמפורש בהרחבה בפרשות הקודמות, נראה להציע שגם פרשיית "בני בכרי ישראל" (הנראית כאיום כלפי פרעה) יש בה ברובד הפנימי רמז ואזהרה למשה מפני פורענות שעלולה לבוא עליו בעקבות התחמקותו מהשליחות שהטיל עליו הקב"ה. נסביר:

הקב"ה, שחרה אפו על התמהמהותו של משה ועל התחמקותיו מהשליחות שהוטלה עליו, חוזר כאן על דברים שכבר נאמרו למשה קודם לכן, שהוא מתכוון

שההונוה שהייתה מיועדת למשה, הועברה לאהרון. לפי רשב"ם מתיישרים הדברים בפשיטות, שהרי "ויבקש המיתו" ו"יחר אף ה' במשה", שניהם כנגד התמהמהותו של משה נתכוונו, וכנגד התחמקותו משליחות ה' לגאול את ישראל. וכך כותב רשב"ם בפירושו שם: "וחרון אף עשה רושם, לפי הפשט, כאמור לפנינו 'ויפגשו ה' ויבקש המיתו'". כל זאת, בניגוד לראב"ע (בפירוש הארוך) הכותב ביחס לפסוק "יחר אף ה' במשה": "חלילה להיות פירוש זה הפסוק 'ויבקש המיתו', כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת, ולא כאשר הלך... ולמה יבקש המיתו בעת לכתו?" ועיין בדבריו של ראב"ע, שמסביר ומדגים שיש לעתים חרון אף שלא עושה רושם. באמת, קושייתו של ראב"ע מפורקת בדברינו, שהעונש למשה הוא על כך שהמשיך להתעכב ולהתמהמה מלבצע את שליחות ה'.

4. הרחבה נוספת לפירוש רשב"ם מוצעת בפירוש דעת מקרא על ידי עמוס חכם, שלדעתו יש להקביל בין פרשת "ויפגשו ה' ויבקש המיתו" והאיום על חיי משה, לבין האיום שהיה על יעקב כשמלאך ה' נאבק בו בשעה שחזר על פי צו הקב"ה לארץ כנען, וכמו ששם מפרשים חז"ל, שזה היה שרו של עשו, אף כאן מדובר בשר של מצרים. הוא גם מקביל את "ותגע לרגליו" ל"ותקע כף ירך יעקב". עיי"ש. על הקבלה זו, בין יעקב למשה, עמד כבר רשב"ם בפירושו לבראשית (ל"ב, כט), שם הוא כותב: "ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח. וכן מציינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת, שנענשו: במשה כתיב 'שלח נא ביד תשלח – ויחר אף ה' במשה'... לפי שהיה מתעצל ללכת כת' 'ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו'. וכן ביונה שנבלע במעי הדגה. וכן בבלעם 'יחר אף אלהים כי הולך הוא' ונעשה חיגר כדכ' 'ותלחץ את רגל בלעם'". ראב"ע יוצא כנגד השוואה זו, והוא כותב אצלנו (ד', יד): "ואין זה 'ויבקש המיתו' שבפרשתנו דומה לדבר בלעם. גם דבר יעקב איננו כן". ההבדל בין שיטת רשב"ם לפירוש דעת מקרא הוא, שלדעת רשב"ם מדובר בעונש למשה על התחמקותו המתמשכת מהשליחות, והוא המשך לאמור בפרשה הקודמת, שהקב"ה קצף על סירובו של משה. בעקבות זאת, כאשר משה ממשיך לעשות את הדברים בעצלתיים מאיים הקב"ה על חייו. לעומת זאת, בדעת מקרא משתמע, שהאיום על חיי משה איננו עונש, אלא הדגמה וסמל למה שעתידי לקרות לו ולעם ישראל, והמחשה לסכנה שאליה נכנסים משה ועם ישראל כולו, ולכך שהם עתידים להינצל ממנה.

להקשות את לב פרעה מלשלח את בני ישראל מארצו. הוא גם מקדים ומזכיר כאן את מכת בכורות שפרעה עתיד ללקות בה, ומצווה את משה על דברים שהוא עתיד לומר אותם רק לאחר זמן רב, לאחר שפרעה אכן יקשה את לבו, ופעם אחר פעם יימנע מלשלח את בני ישראל.

הקב"ה מקדים זאת, כדי לומר באוזני משה, דברים המשתמעים לשני פנים ורומזים גם למשה, שאף הוא מוזהר כאן מלהמשיך בהתחמקותו ועיכוביו מליך בשליחותו של הקב"ה (בסוגריים מרובעים – הרמזים למשה):

וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרֹעֶה [אך דע זאת, גם אתה – משה] כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל. וְאָמַר אֲלֶיךָ [לפרעה, אך גם אליך – משה] שְׁלַח אֶת בְּנֵי וְעַבְדֶּיךָ לְשַׁלְּחוֹ [אתה פרעה, אך גם אתה משה שמסרב כל הזמן ללכת בשליחותי] הֲנֵה אֲנִי הֲרֹג אֶת בְּנֵיךָ בְּכֹרֶךָ [הבן של פרעה הממאן לשלח, אך גם את שלך משה – המסרב ללכת בשליחותי].

כלומר: הקב"ה אומר למשה, שיאמר לפרעה, שסירובו לשלח את ישראל – בנו בכורו של הקב"ה – יביא להריגת בנו בכורו. אך הדברים נאמרים בלשון דר־משמעית, הרומזת גם למה שעלול לבוא על משה, שגם הוא מסרב, מתחמק ומתעכב מלבצע את שליחותו של הקב"ה. בדברים הנאמרים כלפי פרעה, מאיים הקב"ה ברמז גם על משה, שאף הוא עלול לאבד את בנו בכורו, שהרי גם הוא בכלל הממאנים לפעול למען שילוח בנו בכורו של הקב"ה ממצרים. והדברים נאמרים למשה לאחר שהוא לוקח עמו את אשתו ואת בניו – מעשה המוגדר על ידי רשב"ם כהתעצלות בשליחותו, 'שהיה מוליך אשתו ובניו עמו'.

בהמשך לגישה זו יש לפרש בפרשה הבאה, ש"ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו" – אין הכוונה להמית את משה (כפירושו של רשב"ם), ואף לא את אליעזר (כראב"ע בפירוש השני), אלא את בנו בכורו של משה, את גרשם – שהרי על כך בדיוק הזהיר אותו הקב"ה. וכאשר משה ממשיך בהשתהותו, ומתעכב במלון (התעכבות נוספת מעבר להולכת אשתו ובניו עמו) – האיום הרמוז מתממש מיד. כלומר, בשונה מהפרשנים הקלסיים, שפירשו שהקב"ה ביקש להמית את משה, או אולי את אליעזר בנו הצעיר, סמיכות הפרשיות מורה שהקב"ה ביקש להמית דווקא את גרשם, בכורו של משה. בפרשייה הראשונה ישנה האזהרה למשה – "הנה אנכי הרג את בנך בכורך", ובפרשייה הסמוכה לה, ישנו מימוש האיום – "ויפגשו ה' ויבקש המיתו", את בכורו של משה.⁵

5. הקדים לפרש באופן זה שד"ל, שמקשה על הפסוק "הנה אנכי הרג את בנך בכורך": "יקשה כי הנה זאת היא האחרונה שבמכות ומשה לא הזכירה לפרעה אלא לבסוף ולמה הזכירה כאן?" בעקבות זאת הוא מפרש, שהקב"ה רצה לרמוז בדבריו למשה, כי גם הוא, אם לא יעשה את שליחותו של ה' ובכך יעכב את יציאת ישראל ממצרים, ייענש בהריגת בנו בכורו. לדעתו, "ויבקש המיתו" – הכוונה לבנו בכורו של משה, וההצלה הייתה על ידי מילת בנו הקטן של משה (אלא ששד"ל מפרש שם, שהבן הקטן לא נימול בן שמונת ימים, כיוון שציפורה

הצלת הבן הבכור של משה ממוות מושגת, כפי שכבר הסביר רשב"ם, בעקבות מילת הבן הצעיר – אליעזר, מעשה כפרה שהוא קרבן (אלא שלשיטת רשב"ם, משה הוא זה שניצול בעקבות המילה, ולפירוש המוצע, הניצול הוא גרשם שעמד בסכנה).⁶ בדומה להצלת בכורות ישראל בזמן מכת בכורות, גם הצלת הבכור של משה תלויה בהקזת דם והצגתו לראווה: במכת בכורות – דם קרבן הפסח מוצג על מזוזות הבית, ואצל משה – הערלה והדם שעליה, מוצגים לרגליו של הבכור העומד למות, וגורמים להצלתו. כך גם: "ותגע לרגליו" – אצל משה, "והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות" – בדם קרבן הפסח (שם י"ב, כב).⁷

בכך מתיישבות כל התמיהות שהועלו בראש הדברים: מובן וברור מדוע אזהרת "הנה אנכי הרג את בנך בכרך" נאמרת כביכול שלא במקומה, שהרי עיקרה מכוונת כלפי משה המסרב והמתחמק מהשליחות של הקב"ה. כך גם ניתן להבין את לשון העבר – "ותמאן לשלחו", שהרי הדברים נאמרים באופן דרמשמעי – לא רק כלפי פרעה, אלא גם, ואולי בעיקר, כלפי משה.⁸ כעת גם מובן את מי מבקש ה' להמית ועל

השפיעה על משה שימול את בנם רק בן י"ג שנה, כמשפט הישמעאלים והמדיינים. לדעתו, חרונו של ה' היה על כך שמשה הוליק את אשתו ובניו למצרים מבלי שהודיעם דבר מעניין השליחות, והיה חשש שהם יניאו אותו משליחותו, כדי שלא יסתכן בכך שפרעה יהרגו. והאירוע בדרך במלון נועד, לדעת שד"ל, לגרום, שציפורה תיאלץ להיפרד ממשה עקב מילת בנה הצעיר, ומשה ימשיך למצרים בגפו, למלא את שליחותו ללא הפרעה; עיי"ש). בכיוון זה (מבלי להזכיר את שד"ל), הולך גם י' בלאו ('חתן דמים', תרביץ כו, תשי"ז, עמ' 1-3). אלא שלדעת בלאו, האיום על בנו בכורו של משה הנו בבחינת 'כפיית הר כגיגית' שיקבל את השליחות, והוא נדחק בהסבר מדוע כפייה זו מתרחשת דווקא לאחר שמשה מקבל על עצמו את השליחות. כמו כן, הוא מסביר שהאיום קשור למשחית המאיים על בנו בכורו של פרעה, בבחינת "מכיוון שנתנה רשות למשחית שוב אינו מבדיל בין צדיק לרשע", ואף כאן הוא נדחק להסביר מדוע המשחית מאיים על משה עוד לפני שהוא מאיים על פרעה; עיי"ש. הרב יואל בן-נון ('חמץ ומצה בפסח, בשבועות ובקרבת הלחם', מגדים יג, תשנ"א, עמ' 40, הערה 31), אומר שהוא מקבל את פרשנותו של בלאו, אך באמת הפירוש המובא על ידו שם מתאים יותר למובא לעיל בהערה 4 בשם דעת מקרא, שהפרשה הנה אות וסמל לעתיד לקרות לעם ישראל בעת מכת בכורות, ולדרך שבה הם עתידים להינצל ממנה – על ידי דם הפסח; עיי"ש.

6. אף שהאיום היה על הבן הבכור מחמת התמהמהותו של משה, הרי שהמילה שהצילה ממוות, הייתה מילת הבן הצעיר, כיוון שלכאורה גרשם היה מהול כבר שנים רבות, וגם לא סביר שציפורה תמול את אליעזר בשעה שהוא מסוכן למות (ראה ראב"ע שמות ד', כה). זאת, שלא כדעתו של בלאו, הסבור שהבן שנימול היה הבן הבכור, וגם שלא כדעת התרגום הירושלמי שהובא לעיל בהערה 2.

7. גם על השוואה זו עמדו שד"ל ופירוש דעת מקרא (שהובאו לעיל, בהערות 4-5). בדעת מקרא גם מובאים שני הסברים לכוחו של הדם כנגד המשחית: כמחסום שהמשחית אינו רשאי לעבור בעדו, או ככפרה וכפדיון עבור הדם שהיה ראוי להישפך.

8. מכיוון שהדברים מכוונים בעיקר כלפי משה ולא כלפי פרעה הם מנוסחים בלשון עבר והווה

מה ולמה, ומובן הקשר בין פרשת "הנה אנכי הרג את בנך בכרך" לבין הפרשה הסמוכה לה – "ויבקש המיתו".

אין לדחות את המהלך המוצע, בטענה שמבחינת פשוטו של מקרא, הכינויים "ויפגשהו" ו"המיתו" מתייחסים למשה, כיוון שהוא זה שהולך בדרך, ועליו מדובר בפסוקים הקודמים, ואם הייתה הכוונה לבנו של משה היה צריך לומר 'ויפגשהו ה' ויבקש להמית את בכורו'; שהרי אם צודק הפירוש, שהאמירה "הנה אנכי הרג את בנך בכרך" מתייחסת לא רק לפרעה, אלא גם למשה, והיא נאמרת כאן בגלל התמהמהותו של משה, הרי שבנו בכורו של משה כן נזכר קודם לפסוק "ויהי בדרך במלון". אם כך, ניתן לפרש ש"ויפגשהו ה' ויבקש המיתו", מתייחס לאותו בן בכור הנזכר לפני כן בסמוך. אז גם ניתן לייחס את שאר הכינויים – "ותגע לרגליו"; "וירף ממנו" – לבכורו של משה (לעומת זאת, בתיאור מעשה המילה שוב לא מדובר בבכור הנזכר, אלא בבן הצעיר שלא נזכר עד כה, ולכן לא ניתן לכתוב 'ותכרת את ערלתו' אלא "ותכרת את ערלת בנה").⁹

חיזוק לפירוש המוצע, שהאיום "הנה אנכי הרג את בנך בכרך" מתייחס לא רק לפרעה, אלא גם למשה, ניתן למצוא בכך, שהאיום בהריגת הבן הבכור נאמר למשה לאחר סירובו התשיעי במספר, והוא מתממש מיד עם התמהמהותו העשירית. זאת, בדומה למכת בכורות, הפוגעת בפרעה לאחר סירובו העשירי למלא את מצוות הקב"ה ולשלח את בני ישראל ממצרים.

נראה כי יש למנות את עשרת סירוביו והתחמקותיו של משה באופן הבא:

חמש פעמים מתחמק משה באופן ברור וגלוי:

1. ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. (ג', יא).
2. ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם (שם, יג).
3. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך ה' (ד', א).
4. ויאמר משה אל ה' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם, י).
5. ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח (שם, יג).
6. התחמקות או השתהות נוספת של משה היא:

וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים (ד', יח).

(ואמר אליך... ותמאן לשלחו.. הנה אנכי הרג") המתאימה למשה.

9. זאת, לא כראב"ע בפירושו השני, שהפרשה מדברת כולה רק בבן הצעיר, ולא כבלאו (לעיל, הערה 5), שלדעתו הפרשה כולה מדברת רק בבן הבכור.

"בני בכרי ישראל"

הקב"ה מצווה על משה ללכת מצרימה לפרעה, ובמקום ללכת מיד, משה שם את פעמיו ליתרו ומבקש את רשותו. הראיה שאכן גם זו התחמקות היא, שהקב"ה צריך לפנות פעם נוספת למשה במדין ולצוותו לשוב מצרימה: "ויאמר ה' אל משה במדין לך שב מצרים" (ד', יט).

אם נכון שאמירה חוזרת מצד הקב"ה למשה, משמעותה שמשה לא נענה לאמירה הקודמת ולכן נדרשת פנייה נוספת, הרי שהכתובים רומזים על שני סירובים והתחמקויות נוספים של משה:

7. לאחר הסירוב השני, שנמנה למעלה, אנו מוצאים אמירה כפולה של הקב"ה:

...ויאמר כה תאמר לבני ישראל אֱהִי שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם. וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם... (ג', יד-טו).

ההדגשה "ויאמר עוד אלהים למשה" מלמדת על אמירה חדשה ונוספת, שאיננה המשך לאמירה הקודמת. אמירה נוספת זו מלמדת, שמשה לא הסתפק בנאמר קודם ולא קיבל את הדברים, ולכן נזקק הקב"ה לפנייה נוספת. ואולי האמירה הכפולה אף רומזת לכך, שמשה הגיב בסירוב ובטיעון שהכתוב השמיטו. כך הבין רש"י, שמשלים את אמירתו החסרה של משה: "אמר לפניו, רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בזו. אמר לו, יפה אמרת 'כה תאמר לבני ישראל' וגו'".

8. כפילות דומה והדגשה נוספת של 'ויאמר עוד' אנו מוצאים בהמשך הפרשה (לאחר הסירוב השלישי שנמנה למעלה):

ויאמר אליו ה' מזה [מה זה קרי] בִּידְךָ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה... לְמַעַן יֵאֱמִינוּ כִּי נִרְאָה אֱלֹהֵי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב. וַיֹּאמֶר ה' לוֹ עוֹד הֲבֵא נָא יָדְךָ בְּחִיקְךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצַרְעֶת כְּשֶׁלֶג... וְהָיָה אִם לֹא יֵאֱמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקַל הָאֵת הָרִאשׁוֹן וְהָאֲמִינוּ לְקַל הָאֵת הָאַחֲרוֹן (ד', ב-ח).

גם כאן, ההדגשה 'עוד' רומזת שמשה לא הסתפק באות הראשון ולא השתכנע לצאת ולבצע את שליחותו, ולכן ה' מוסיף ונותן לו אות נוסף.

9. עיכוב נוסף הרמוז בכתוב הוא העיכוב שהעיר עליו רשב"ם – לקיחת אשתו ובניו אתו למצרים (שמקומו הכרונולוגי לאחר העיכוב השישי שנמנה למעלה):

ויאמר ה' אל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שָׁב מִצְרָיִם כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אֶרְצָה מִצְרָיִם (ד', יט-כ).

במקום לשוב מיד מצרימה כצו הקב"ה, משה מקדים ולוקח את אשתו ובניו. ואף על פי שלכאורה, משה מבצע את צו ה' ושב למצרים, הרי שלקיחת אשתו ובניו אתו מהווה עיכוב והתעצלות בשליחות. גם כאן הראיה שאין כאן מילוי צו ה'

כלשונו היא, שמיד לאחר מכן יש פנייה נוספת של הקב"ה אל משה, הכוללת את האיום "הנה אנכי הרג את בנך בכרך":

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִקְתָּךְ לָשׁוּב מִצְרִימָה רְאֵה כָּל הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בְיָדְךָ וְעִשִּׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲהָ... וְאָמַרְתָּ אֵל פְּרַעֲהָ כֹה אָמַר ה' בְּנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי וְיַעֲבֹדְנִי וְתִמְאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הֹרֵג אֶת בְּנֵךְ בְּכֶרֶךְ (ד', כא-כג).

10. וההשתהות הנוספת והאחרונה היא זו שבעקבותיה מבקש ה' להמית את בנו בכורו של משה – ההתעכבות במלון:

וַיְהִי בְדַרְכְּךָ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשֶׁהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הַמִּיתוֹ (ד', כד).

משה שם את פעמיו למלון במקום למצרים כצו ה'. בלשון רש"י "ומפני מה נענש מיתה? לפי שנתעסק במלון תחילה" (אלא שלרש"י 'התעסקות' זו במלון מחייבת עונש מיתה מפני שיש בה התרשלות במצוות המילה, ולשיטתנו ה'התעסקות' במלון מחייבת עונש מיתה, כיוון שיש בה התרשלות במילוי צו ה' ושליחותו להוציא את בני ישראל ממצרים).

אם אכן כך, הרי שכמו שמכת בכורות באה בעקבות סירובו העשירי של פרעה למלא אחר דרישת הקב"ה,¹⁰ כך גם בנו בכורו של משה עומד בסכנת מוות בעקבות דחייתו והשתהותו העשירית של משה מלמלא את צו הקב"ה ואת שליחותו. בסירוב העשירי של פרעה הקב"ה הורג את בנו בכורו, וכך בדיוק קורה, כמעט, גם למשה בהתעכבותו וסירובו העשירי.¹¹ אלא שדם המילה הצילו, כפי שגם דם קרבן הפסח הציל את בכורי ישראל בעת מכת בכורות.

10. אפשר כמובן לדון באריכות, האומנם מכת בכורות באה על פרעה בעקבות סירובו העשירי, שהרי לפני שלוש מהמכות אין כל אזהרה ודרישה לשלח את העם. אך נראה שכך פשט הדברים, בין אם נבסס זאת על עשר המכות, ובין אם נאמר, שעוד לפני תחילת המכות נדרש פרעה לשלח את עם ישראל, והוא מסרב שלוש פעמים לעשות כן: א. "ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח" (שמות ה', ב). ב. "ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם" (שם, ד).

ג. "ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר ה'" (שמות ז', יג).
 ואם כן, גם אם במכות נמנה רק שבעה סירובים, נגיע בסך הכול לעשרה סירובים של פרעה.
 11. מצד פשט הכתובים, נראה קרוב יותר למנות עשרה סירובים, מאשר למנות רק את השבעה המפורשים אצל משה ואצל פרעה (אצל משה – בניכוי סירובים 7-9 שנמנו בגוף הדברים, ואצל פרעה – בניכוי שלוש המכות שלפניהן אין התראה). אלא שמבחינת אופן המניין של עשרת הסירובים יש גם אפשרויות אחרות מהדרך שהוצעה בגוף המאמר (בדומה לאפשרויות המגוונות למנות את עשרת הדיברות). למשל, אפשר למנות את הסירוב הראשון של משה (ג', יא) כשני סירובים, שהרי משה טוען שתי טענות לשלילת השליחות: "ויאמר משה אל האלהים: [1] מי אנכי כי אלך אל פרעה. [2] וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". וראה ברש"י

”בני בכרי ישראל”

המסר והלקח של הדברים הוא, שעל כתפי המנהיגים בישראל מוטלת אחריות גדולה וכבדה למלא את צו ה' ושליחותו לגאול את עם ישראל. הקב"ה אומר למשה, שהגיע הזמן לגאול את עם ישראל, להוציאו ממצרים, להביאו לארץ ישראל ולטעת אותו בתוכה. והקב"ה מזהיר, כי המעכבים והמונעים ממנו מלבצע את תכניתו לגאול את "בני בכרי ישראל", מסתכנים במחיר כבד של הריגת בנם בכורם – בין אם הם אויבי ישראל מבחוץ, כפרעה המסרב לשלח את עם ישראל מארצו, ובין אם הם מנהיגי ישראל מבית. אלו גם אלו, הם מנהיגים המיועדים על ידי הקב"ה לגאול את עם ישראל ולהוציאו ממצרים. ואם הם מסרבים, מתחמקים או משתהים מלשתף פעולה עם תכניתו של הקב"ה לגאול את עם ישראל, אם הם מסרבים ללכת בשליחותו בתירוצים מתירוצים שונים, הרי ששניהם – המעכבים והפועלים כנגד גאולת עם ישראל מבית ומחוץ – שניהם לא יינקו, ומשניהם ייפרע הקב"ה הרוצה לגאול את עמו. אפילו אם מדובר במנהיג דגול כמשה רבנו, שאין נאמן ממנו, ואין ענו כמותו, ושלא קם נביא כמותו אשר ידעו ה' פנים אל פנים.

שיש כאן שני טיעונים של משה, "והשיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון – שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה? לא שלך היא... וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים? דבר גדול יש לי...". ובדומה לכך, ניתן לפצל את הליכתו של משה למדין במקום ללכת למצרים, לשתי התחמקויות: הראשונה – שהתעלם מצו ה' ללכת למצרים ושם את פעמיו למדין, והשניה – שהוא פונה ליתרו בבקשה שיאשר את יציאתו למצרים. כמו כן, אפשר למצוא בדברי משה "בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי" (ד', י), יותר מרמז לכך, שמלבד מה שמסופר בכתובים ניסה ה' לפתותו "גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך" (רש"י לומד מכאן על שבעה ימים שה' היה מפתה את משה לילך בשליחותו, אך במפורש מוזכרים שלושה מלבד היום – תמול, שלשום ומאז דברך אל עבדך, ורש"י מוסיף עוד שלושה מריבוי המילה 'גם').